

MB
216.981

Ami rejtve van s ami látható

Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára

Ami rejtve van s ami látható
Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AMI REJTVE VAN S AMI LÁTHATÓ

Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára

Szerkesztette

Császár Melinda – Rosta Gergely

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

*Ami rejtve van s ami látható, megismertem,
mert a mindenség művésze, a bölcsesség, megtanított rá!*
Bölcsesség könyve 7: 21.

PÁZMÁNY TÁRSADALOMTUDOMÁNY 10.

Budapest – Piliscsaba

2008

Ami rejtve van s ami látható
Tanulmányok Gereben Ferenc 65. születésnapjára
A szerzők ©

PÁZMÁNY TÁRSADALOMTUDOMÁNY 10.

A PPKE BTK Szociológia Intézet
közreműködésével indított sorozat
Budapest – Piliscsaba 2008

MB. 216 981

2008

ISSN
1787-2960

ISBN
978-963-87583-7-8

Felelős szerkesztő
Tomka Miklós

Borítóterv
Gáspár Kinga

Nyomdai előkészítés
Gáspár Miklós

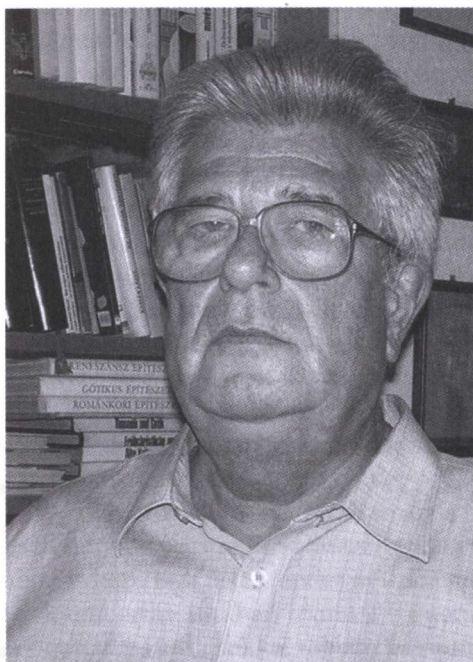
Kiadja: LOISIR® Könyvkiadó Kft.
Felelős Kiadó: Gáspár Kinga
Nyomta: Mackensen Kft.
Felelős vezető: Székely Ferencz

Tartalom

<i>Kósa László</i> Baráti laudáció	11
<i>Ábrahám Barna</i> „Nemzeti vallások” Magyarországon a 19. században	15
<i>Babos János – Czuczor Gergely</i> A történelmi falusi önkormányzat intézményeinek továbbélése Zetelakán	33
<i>Balogh Gábor</i> Utópikus gondolatok	49
<i>Bindorffer Györgyi</i> Nemzetiségek egymás közt. Interetnikus kapcsolatok és sztereotipizációs folyamatok a leányvári németek és a piliscsévi szlovákok körében – esettanulmány	61
<i>Bögre Zsuzsanna</i> „Lebegés a létben...” – Berta nővér visszaemlékezése	77
<i>Császár Melinda</i> Burgenlandi magyarok és a státustörvény. Egy hipotetikus helyzet dilemmái	91
<i>Csernicskó István</i> A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában	101
<i>Csilléry Edit – Lőw András – Babos János</i> Gyermekek egymás elleni agressziója az iskolában. Kutatási beszámoló	115
<i>Deák Ernő</i> A soknyelvű ország	131
<i>Éhmann Gáborné Havas Mária</i> Zetelaka művelődésszociológiai vizsgálata	147
<i>Fábri Anna</i> Róz(s)a. Emlékezet és emlékeztetés Ignác Rózsa regényében	167
<i>Falussy Béla</i> Kulturális tőke – művelődési és olvasási szokások korcsoportos alakulása a KSH időmérleg-felvételei alapján	175

<i>Fekete Attila</i> Kedvezményezett települések Magyarországon a fordulat évétől a rendszerváltásig	195
<i>Földvári Mónika</i> Körtánc és vallásosság	211
<i>Gáspár Kinga</i> A népszokások dramatikus vonásainak vizsgálata a magyar néprajzban	223
<i>Gyurgyík László</i> A szlovákiai magyar lakosság természetes népmozgalmi folyamatai a '90-es évektől napjainkig	239
<i>Hegedűs Rita</i> Alamizsna – egy példa a vallás hatására	253
<i>Helmich Dezső</i> Miért olvasunk? Miért nem olvasunk? Elmélkedés az okokról	265
<i>Kamarás István</i> A vallásosság szerepe irodalmi művek befogadásában	281
<i>Keller Tamás</i> Az érték koncepció – egy talált fogalom megtisztítása	295
<i>Keszei András</i> Identitások és egyéb realitások	311
<i>Kisdiné Neményi Barbara</i> Ők az ellenségeink, velük házasodunk. A házasság és a család intézménye kulturaközi összehasonlításban	321
<i>Mészáros Andor</i> A dualizmus kori pesti cseh egyletek könyvtárai	329
<i>Nagy Attila</i> Sorsok és mesék	337
<i>Nagy J. Endre</i> A szubjektum eltűnése. Nietzsche, Althusser, Foucault: az isteni igazságtól el-vezető kalauzok	345
<i>Pusztai Gabriella</i> Sola scriptura? Könyvolvasás egy határmenti térségben felekezeti és nem felekezeti iskolások körében	359

<i>Rajki Zoltán</i> A Hetednapos Adventista Egyház regionális jellemzői a 21. század elején Magyarországon	377
<i>Rébay Magdolna</i> Leánygimnáziumot?! Alapítási törekvések 1891–1892-ben	395
<i>Ress Imre</i> A nyugat-magyarországi horvátok identitástudatának alakulásához a 18–20. században. (Vallás és történelmi önismeret)	411
<i>Rosta Andrea</i> Gondolatok a kisebbségek bűnözéséről a hazai tudományos kutatások tükrében	427
<i>Rosta Gergely</i> Szekularizáció vagy privatizáció? A vallásosság változása Magyarországon a rendszerváltás utáni másfél évtizedben	441
<i>Személyi László</i> Szabadidős tevékenységek a vagyoni háttér függvényében	453
<i>Tomka Miklós</i> Röviden a szlovákiai és a magyarországi vallásosságról	473
<i>Vépy-Schlemmer Éva</i> Gyermekek egymás közötti agressziója az iskolában. Hazai tanulmányok bemutatása	489
A kötet szerzői	503
Gereben Ferenc publikációi	506

Országos Széchenyi Könyvtár

Gereben Ferenc

A nyelv szerepe a kárpátaljai magyarság azonosságtudatában¹

A kisebbségek meghatározásában (számszerűségük és hatalmi pozíciójuk mellett) több tényezőt szokás figyelembe venni. Ezek alapján szoktak nemzeti, etnikai, vallási, nyelvi stb. kisebbségeket megkülönböztetni. Az alábbiakban azt szeretnénk igazolni, hogy számos identitásképző jegy mellett a kárpátaljai magyar nemzetrészes azonosságtudatában a magyar nyelv szerepe erősen meghatározó.

A nyelvi funkciók között mindenképp számon kell tartanunk az azonosságérzet megteremtését, az identitás kifejezését. Gereben Ferenc szociológiai vizsgálatai rámutattak, hogy a Kárpát-medencei magyar kisebbségeknél a magyarsághoz való tartozást elsősorban nem a vérségi leszármazás, hanem jórészt az anyanyelvhez, a kultúrához, a történelmi (és vallási) hagyományokhoz és szokásokhoz való kötődés határozza meg. A kisebbségi magyar népcsoportok körében az azonosságtudat fogalmának tehát elsősorban kulturális és emocionális jelentése van.² Gereben kutatásai arra is rámutattak, hogy az anyanyelv a kisebbségben élő magyarok körében önazonosságuk megfogalmazása során fontosabb szerepet játszik, mint az anyaországban. Tehát a nyelv mint a hétköznapi érintkezés eszköze, az információ és a kultúra hordozója kisebbségi helyzetben identitást fémjelző szimbólummá válik.³

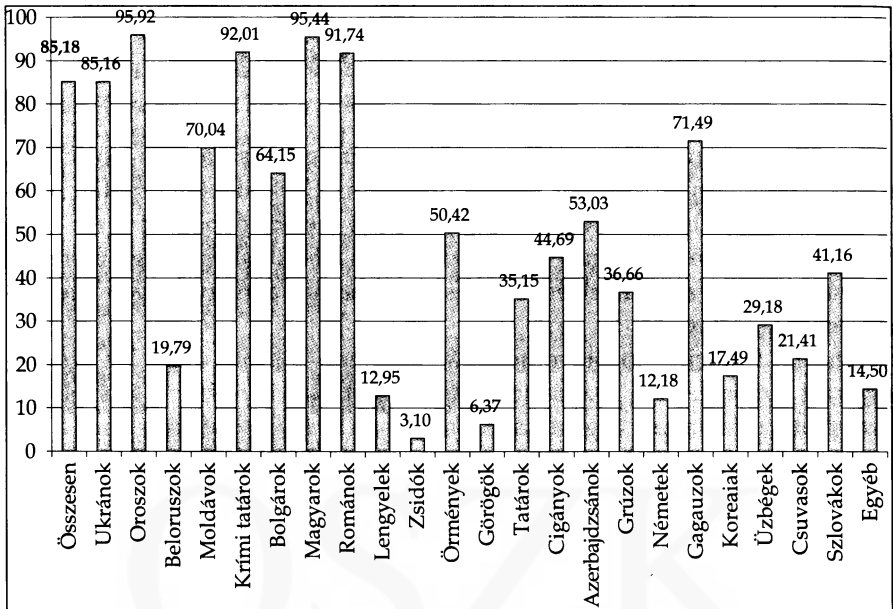
Az Ukrajnában élő nemzetiségek körében általában jelentős azok aránya, akik más nyelvet tekintenek anyanyelvüknek, mint amely nemzetiséghez tartozónak vallják magukat (lásd az 1. ábrát).

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

² Gereben 1999: 76–77.

³ Gereben 1999.

A nemzetiség és anyanyelv egybeesése Ukrajna nagyobb nemzetiségeinél, %-ban
(a 2001. évi népszámlálás adatai alapján)⁴

Nyilvánvaló, hogy például az ukrainai beloruszok, lengyelek, görögök vagy németek identitásában az anyanyelv – bárhogyan is definiáljuk ezt a fogalmat⁵ – nem tekinthető meghatározó tényezőnek. Ezek az adatok (és számos egyéb példa, mint mondjuk a skótoké, íreké stb.) arra mutatnak rá, hogy a nyelvi asszimiláció nem feltétlenül jár együtt a nemzeti identitás elvesztésével. A kárpátaljai magyar értelmiség egy része ugyanakkor az anyanyelv és nemzeti identitás kapcsolatát oly szorosnak érzi, hogy a nemzetiség és anyanyelv különbözőségét „asszimilációs mutató”-nak tekinti.⁶ Ukrán kutatók is megjegyzik, hogy (a Szovjetunió fennállása idején kivételezett helyzetben lévő oroszok mellett) egyetlen ukrainai nemzetiség sem ragaszkodik oly erősen anyanyelvéhez, mint a magyarok.⁷

⁴ Az ábra a 2001. évi ukrainai népszámlálás adatai alapján készült. Az adatokat lásd az alábbi honlapon: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/stat/census/01/03.pdf>.

⁵ Lásd Skutnabb-Kangas 1997: 13.

⁶ Móricz 1989.

⁷ Bedzir 1998.

Az anyanyelv és a magyarságtudat szoros összefüggéseit igazolják a kárpátaljai magyar hanganyagtár⁸ keretében készített interjúk is. Az alábbi két rövid idézetből kiderül például, hogy adatközlőink identitásuk meghatározó jegyének tekintik magyar anyanyelvüket.

TM⁹: És meg tudod-e azt fogalmazni, hogy mitől magyar a magyar?

AK: Hát elsősorban azt mondanám magyarnak, aki magyarul gondolkozik és magyarul álmodik, tehát az anyanyelv az, ami nap mint nap, amit nap mint nap használ, és úgy beszélget másokkal. Nem tudom másképp megfogalmazni.¹⁰

TM: Mitől magyar? Ki számít magyarnak?

AK: Hát az, aki gyerekkortól a magyar, például a magyar nyelvet beszéli. Az a magyar.

TM: Csak ennyi? Elég az, hogy a magyar nyelvet beszélje, vagy kell lenni még másnak is?

AK: Nem az, hogy beszélje, mer én beszélem mondjuk az ukránt valamilyen szintig, akkor se..., még ha perfekt tudnám beszélni, akkor se tudok ukrán lenni. Szóval az benne van az ember vérébe, hogy az a ny... az az anyanyelvem, amilyen az én nyelvem, az a magyar, magyar vagyok. Ilyen nyelven álmodok, vagy nem tudom. Szerintem attól magyar valaki.¹¹

Nyelv és identitás erős kapcsolatát igazolják Gereben Ferenc vizsgálatain és a népszámlálási adatokon kívül a kárpátaljai magyarság körében végzett szociológiai kutatások is. 2001-ben ötszáz 15 és 29 év közötti kárpátaljai magyar fiatalot kérdeztünk meg például egy kérdőíves vizsgálat keretein belül arról, kit tekintenek magyarnak.¹² Amint az a 2. ábrán látható, ebben a kérdésben a kárpátaljai magyar fiatalok szerint az *önbesorolás*, a *nyelvi közösség* és a *kultúra ismerete* a legmeghatározóbb, s sokkal kisebb a jelentősége a *politikai meggyőződésnek*, a *vallásnak*. A legkevésbé az számít, hogy valaki *Magyarországon született-e* vagy hogy *rendelkezik-e magyar állampolgársággal* (2. ábra).

⁸ A hanganyagtárról lásd: Cserniczkó 2005; Cserniczkó-Márku 2007.

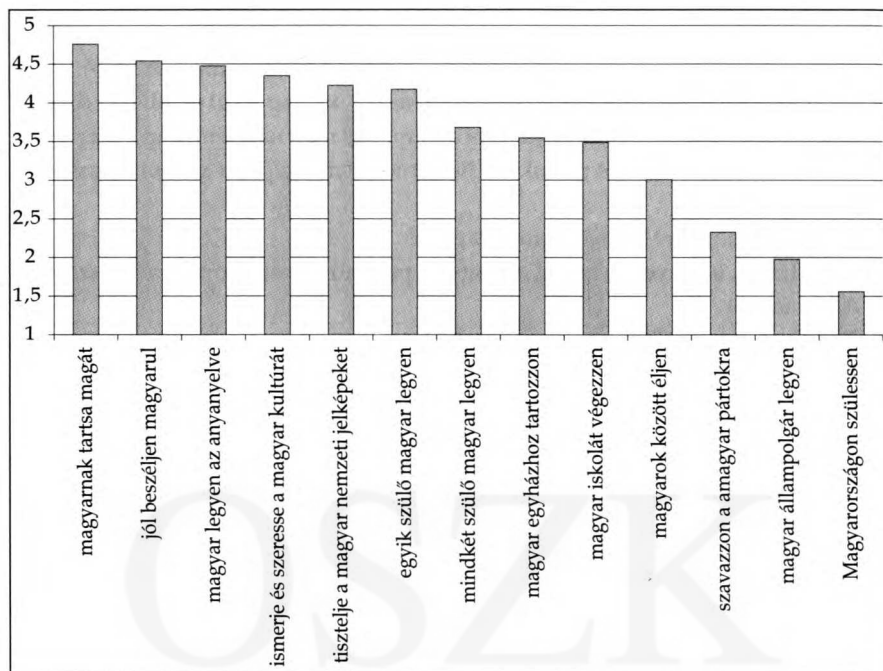
⁹ TM = terepmunkás, AK = adatközlő.

¹⁰ Az interjú azonosító kódja: 37_170_Mezőgecse_1981_nő.

¹¹ Az interjú azonosító kódja: D08_Mezővári_1982_nő.

¹² A kutatásról és eredményeiről bővebben lásd: Cserniczkó-Soós 2002.

Mennyire fontosak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyarnak számít-e
(1 = egyáltalán nem, 5 = teljesen; átlagértékek); N=500

Hasonló véleményekkel és szempontokkal találkozhatunk akkor is, ha a kárpátaljai magyar hanganyagtárban szereplő interjúk közül emelünk ki néhány tipikus választ arra a kérdésre, kit tekinthetünk magyarnak.

TM: Szerinted ki a magyar? És mitől magyar valaki?

AK: Az a magyar, aki nyilván magyarul beszél, aki [...] magyar iskolában tanult, aaki egy magyar ajkú gyülekezethez tartozik, [...] és akiinek a családjában van olyan, aki, aki magyarul beszél. Tehát vagy az édesanyja vagy az édesapja, vagy valamelyik hozzátartozó, és ő is vállalta ezt a, ezt a nyelvet, ezt a nemzetiséget, azt a kultúrát, amit a magyarság jelent. Hát számomra nem csupán az a magyar, aki esetleg csak magyar öő apától és anyától született, hanem lehet az is, aki mondjuk, öő magyar iskolában nevelkedett vagy magyar iskolában tanult, és esetleg ezt a kultúrát sajátította el, vagy lett az övé.¹³

¹³ Az interjú azonosító kódja: 147_Munkács_1975_férfi.

AK: Hát azt szoktam mondani, hogy minden ember olyan nemzetiségű, aminek érzi magát. Én a magyar, magyar az anyanyelvem, magyar ö környezetben élek, ő magyarhoz, szóval magyar kultúrkörhöz tartozom, és a magyart érzem a szívemhez legközelebbinek, és számomra ezt jelenti magyarnak lenni.¹⁴

Háromszáz kárpátaljai ukrán fiatalnak is feltettük a kérdést: a megadott szempontok mennyire meghatározóak abban, kit tekinthetünk ukránnak. Ha összevetjük a magyar és az ukrán minta válaszait, láthatjuk, hogy a nyelvi szempontokat jelentősen magasabbra értékeli a magyar, mint az ukrán fiatalok, annak ellenére is, hogy az ukrán függetlenségi törekvésekben és nemzetépítésben is kiemelt szerepet játszottak és játszanak a nyelvi szempontok (1. táblázat).

1. táblázat

*Mennyire fontosak az alábbi szempontok abban, hogy valaki magyar vagy ukrán?
(1 = egyáltalán nem, 5 = teljesen; átlagértékek)*

Szempont	átlagos érték	
	kárpátaljai magyar fiatalok (N=500)	kárpátaljai ukrán fiatalok (N=300)
Magyarországon/Ukrajnában szülessen magyar/ukrán állampolgár legyen	1,5	3,2
szavazzon a magyar/ukrán pártok egyikére	1,9	3,6
élete legnagyobb részében magyarok/ukránok között éljen	2,3	2,3
magyarok/ukránok között éljen	3,0	3,0
magyar/ukrán tannyelvű iskolát végezzen	3,5	3,0
magyar/ukrán szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	3,5	2,9
mindkét szülője magyar/ukrán legyen	3,6	3,5
legalább egyik szülője magyar/ukrán legyen	4,2	4,1
tisztelje a magyar/ukrán nemzeti színeket, jelképeket	4,2	3,7
ismerje és szeresse a magyar/ukrán kultúrát	4,4	3,9
magyar/ukrán legyen az anyanyelve	4,5	4,2
jól beszéljen magyarul/ukránul	4,5	3,8
magyarnak/ukránnak tartsa magát	4,8	4,3

¹⁴ Az interjú azonosító kódja: 187_Feketepatak_1983_nő.

Az anyanyelv és a nemzeti identitás összefonódásának, egymást meghatározó voltának képe jelenik meg a kárpátaljai magyar szépirodalomban is. Néhány kiragadott példa talán szemlélteti a tipikus motívumokat:

a) A nyelv a saját csoporttal összeköt, másoktól megkülönböztet, alapja az identitásnak:

„vállaljuk egymást, nem hervadó anyanyelvünket, és mert van, ami teljesen ÖSSZEKÖT, MEGKÜLÖNBÖZTET” (Dupka György: *Egy távoli ismerősnek*)

b) A nyelv elvesztése feletti aggodás:

„idegen szavú papagájok verik ki fejedből a legszebb álmod” (Balla D. Károly: *Szigeten*)

„nyelvünk lassan elveszítjük, fagy szánkról az ének, öklünk rázzuk a regének, a rusnya reménynek” (Kőszeghy Elemér: *Házi himnusz*)

„...ezerszer jaj/ a nyelvehagyottnak,/ mert biccen a szó már/ a száj szögletén.” (Vári Fábián László: *Illyés Gyula fejfája előtt*)

c) Az anyanyelv megőrzése erkölcsi kötelesség, hősies magatartásforma:

„s lesz barát, ki elhagy majd gyarlón,/ kinek mennybe szédül a lelke,/ de maradok én, hogy Krisztusként/ feszüljek föl a nyelvkeresztre.” (Kőszeghy Elemér: *Úton*)

„Dögölj meg, te állat,/ ki odadobta anyádat/ mindenféle jöttmentnek,/ pártos érdeknek,/ janicsárnak,/ magad is megfizetett/ utcalány vagy,/ s ezerszer átkozott,/ mert striciknek felkínáltad/ szegény anyádat -/ az anyanyelvet.” (Horváth Sándor: *Átok*)

d) Az anyanyelv megőrzése egyenlő a megmaradással, az otthon és haza megtartásával:

„egyetlen hazám van: anyanyelvem, benne kell halálig kitelelnem” (Kőszeghy Elemér: *Egyetlen*)

„anyanyelv, édes, maradj velem, hogy lehessen még szavak embere” (Czébely Lajos: *Kérés*)

„Eleitől fogva/ génjeinkben hordva:/ anyaország, anyaöl,/ anyatej, anyanyelv. (...)/ Makacs szánkra fegyelmet/ izzó jogarral égess,/ csak őrizz meg bennünket, édes,/ édes anyanyelv!” (Vári Fábián László: *Illyés Gyula fejfája előtt*)

A helyi magyar nyelvű szépirodalomban az anyanyelv identitást meghatározó szerepe már-már kultikus, mitikus méretűvé nő.¹⁵

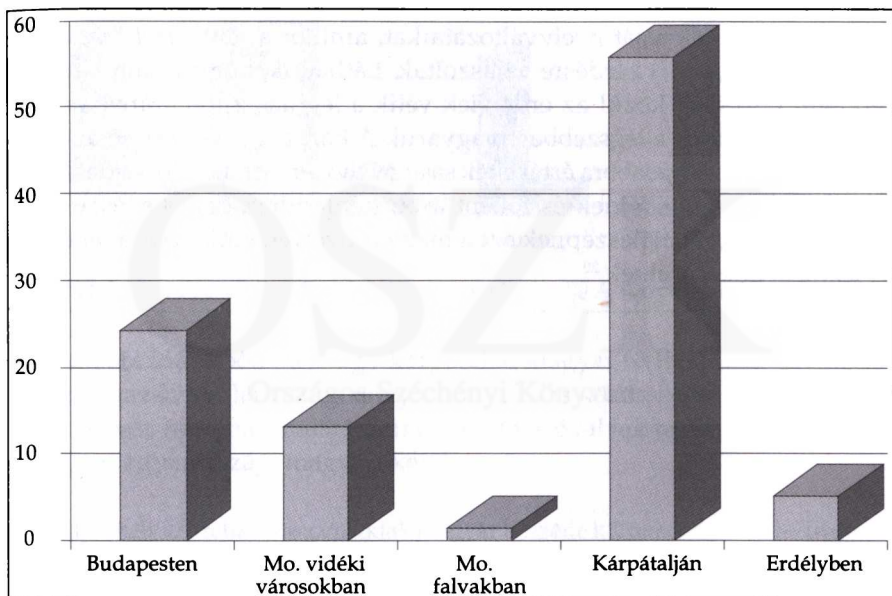
A nyelv mint identitásformáló tényező nemcsak a más nyelvűekkel szemben működik Kárpátalján. A kárpátaljai magyar közösség saját nyelvváltozatai

¹⁵ Beregszászi-Riskó 2004.

is az azonosságtudat erősítésének eszközei. 1996-ban 144 helyi magyart kérdeztünk meg arról, hol beszélnek a legszebben magyarul. A kérdésre 136 értékelhető választ kaptunk. Ebből 76 fő (56%) úgy vélte, hogy a felkínált lehetőségek közül Kárpátalján beszélnek a legszebben a magyar nyelvet. 53 adatközlő (39%) szerint Magyarországon beszélnek a legszebben magyarul (ebből 33 fő úgy vélte, hogy Magyarországon belül Budapesten; ez a válaszadók 24%-a). 7 adatközlő szerint (5%) Erdélyben beszélnek a legszebben a magyar nyelvet (3. ábra).

3. ábra

*Kárpátaljai magyarok „Hol beszélnek a legszebben magyarul?”
kérdésre adott válaszai %-ban (N=144)*

Az adatközlők többsége tehát pozitívan viszonyul saját nyelvváltozatához, amennyiben a megkérdezettek több mint fele szerint Kárpátalján beszélnek a legszebben magyarul. Ez az eredmény a nyelvmegtartás, a közösség nyelvi jövője szempontjából kedvező, hiszen a saját nyelvváltozatokhoz való negatív hozzáállás a nyelvcseré egyik kiváltó oka is lehet.¹⁶ Budapest magas presztízse valószínűleg a televízió, rádió és általában a tömegkommunikáció hatásának tudható be. A Budapesthez társított kiejtésváltozat magas presz-

¹⁶ Lásd Susan Gal burgenlandi kutatásait (pl. Gal 1979, 1991a, 1991b).

tízse Magyarországon is tetten érhető.¹⁷ A többi határon túli magyar régió közül csak Erdély kapott „szavazatot”. Ez feltételezhetően Magyarországról „importált” sztereotípiá, miszerint az igazán romlatlan, szép és archaikus magyar nyelvet Erdélyben beszélik.¹⁸

A saját nyelvváltozatokhoz való effajta viszonyulás nem kizárólag erre a vizsgálatra jellemző. Beregszászi magyar főiskolások körében folytatott vizsgálatukban Károlyi Margit és Szabó Géza így fogalmaz: „A kárpátaljai magyar beszédet mindenki szépnek tartja. [...] A kárpátaljai magyar nyelvhez és a helyi nyelvjárásokhoz való érzelmi viszonyt tudakoló kérdésekre csupán elenyésző számban találunk távolító, elutasító válaszokat. Többségük vállalja, hogy használja is, szépnek is tartja, az idetartozás attribútumának, természetes dolognak tekinti.”¹⁹

A 4. ábra azt mutatja meg, hogy más határon túli magyarlakta régiókban hogyan értékelték saját nyelvváltozataikat, amikor a fenti (*Hol beszélnek a legszebben magyarul?*) kérdésre válaszoltak. Láthatjuk, hogy valamennyi kisebbségi közösség közül az erdélyiek vélik a legmagasabb arányban úgy, hogy ők beszélnek a legszebben magyarul. A kárpátaljaiak rögtön az erdélyiek után a legmagasabbra értékelték saját nyelvváltozataikat. A vajdaságiak, felvidékiek, muravidékiek és főként a burgenlandiak csak kevésbé vagy egyáltalán nem tartják szépnek azt a magyar nyelvet, amit azon a területen beszélnek, ahol ők élnek.²⁰

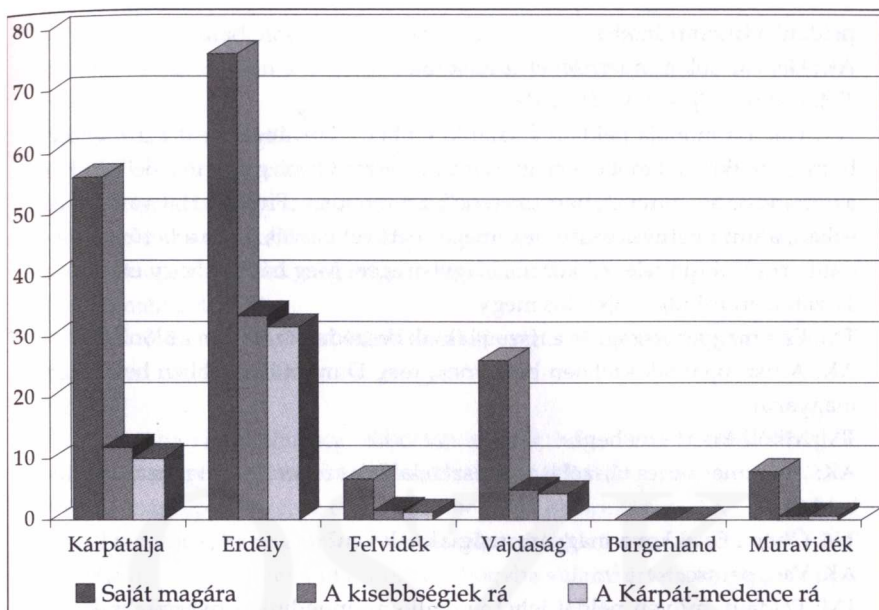
¹⁷ Terestyéni 1987: 44–45.

¹⁸ Bartha 1991: 79–80.

¹⁹ Károlyi–Szabó 1999: 245.

²⁰ Lásd még Göncz 1999: 83–84.

A „Hol beszélnek a legszebben magyarul?” kérdésre adott válaszok
kisebbségi régiók szerint %-ban²¹ (N=846)

Az alábbi idézetből, mely egy kárpátaljai magyar férfival készült interjúból származik, azt láthatjuk, hogy a legtöbb kis közösség megkülönbözteti saját nyelvét, nyelvhasználatát mind a környező falvak nyelvjárásától, mind pedig a magyarországi magyarokétól.

TM: A helyiek, tehát a tiszaujlakiak magyar beszéde különbözik-e, van-e ilyen jellegzetes vonása, ami mondjuk eltér a szomszédos falvak használatától, nyelvhasználatától, magyar nyelvhasználatától?

AK: Háát általában Tiszaujlak nagyon helyesen beszél. Mer ha vesszük a Tiszának a folyását, itt ahogy megyünk tovább a Tiszától, mindjárt tájszólasosabbak.

TM: Mi, miben különbözik, mondjuk ilyen példakon?

²¹ *Saját magára*: az adott régióban saját nyelvváltozataikat legszebbnek tartók. *A kisebbségiek rá*: az összes kisebbségi adatközlő (N=739) közül úgy vélekedők, hogy abban a régióban beszélnek a legszebben magyarul. *A Kárpát-medence rá*: az egész Kárpát-medencei minta (N=846) ezen aránya szerint beszélnek ott a legszebben a magyart.

AK: Eez kéremszépen, haa rádió, vagy televízió, vagy irodalmilag olvassuk, a tiszaujlaki ember elég, szerintem helyesen magyarul beszél. Nem tájszólással.

TM: De mondjuk így az újlaki beszéd között mit mondanak másképp, mint például a tiszántúliakba?

AK: Háát az sok mindent lehetne felsorolni.

TM: Hát mondjuk egy-két példát.

AK: Hát azt mondja például a salánki ember a lányának, nem azt mondja, hogy „Erzsike”, azt mondja, hogy „Örzi”. „Örzi. Örzi, gyere má ide!” Akkor azt mondja, ho „Firenc”, nem „Ferenc”, azt mondja: „Firenc”. Hát vannak itt sokan, ahun i betűvel beszélnek, meg ö betűvel beszél, ahon a betűvel, például arra Dobron fele. Akkor na, Nagyberegen. Meg hát itt ahogy etérnek a Tisztától, ott mindjár tájszólás megy.

TM: És a magyarországi és a tiszaujlakiak beszéde között van különbség?

AK: A tiszaujlakiak szebben beszélnek, meg Dunántúl. Szebben beszélnek magyarul.

TM: Mitől? Miért szebben?

AK: Azér, mer nincs tájszólása. A tiszaujlakiak szépen (.) igeragozás szerint beszélnek.

TM: Öhöm. És akkor a magyarországiaknak van?

AK: Van, persze.

TM: Például, milyen példát lehetne említeni, mondjuk a tiszaujlakiak így mondanak, azok pedig másképpen.

AK: Hát arra például az izé... Szentes fele, vagy hol is? Azt mondja „Hallod, te – hogy is mondja –, jön a vendéég a delessel”. Hogy a déli vonattal jön a vendég. A delessel. Nálunk ezt nem mondják a vonatra, hogy deles. Nem tudom én... Amit jártam keveset. Csak arra fe mondom, hogy itt Újlakon nagyon szép tisztán beszélnek magyarul.

TM: Milyen a tiszaujlakiak magyar beszéde? Szép vagy csúnya?

AK: Szép. Szép magyar beszédjök van. Például aki, hát ugyi, na mit mondjak, (..) há (.) má nem olyat mondok mondjuk, hogy a cigányságot, mondjuk, de aaki egy kicsit kérem szépen már tanultabb, meg civilizáltabb ember kérem szépen, szép magyar beszédje van.²²

A regionális nyelvváltozatok tehát a lokális identitásnak is szerves részét képezik. A helyi dialektus arra is alkalmas, hogy egyrészt a magyarországiakhoz, másrészt a környező települések magyarságához mérten segítse az önmeghatározást.

²² Az interjú azonosító kódja: 75_Tiszaujlak_1936_ferfi_anytr.

A következő interjúrészletből kiragadott idézet szintén arra mutat rá, hogy a kárpátaljai magyarok nemcsak magát a magyar nyelvet, hanem a nyelven belüli változatokat is alkalmazzák identitásjelölésre.

TM: Most mondtad, hogy elég gyakran jársz Magyarországra. Szerinted különbözik-e valamiben a magyarországi magyar nyelv a kárpátaljai magyar nyelvtől?

AK: A magyarországi?

TM: Persze, a Magyarországon beszélt magyar nyelv és a nálunk használt.

AK: Hát igen, az, hogy a magyarországi magyar nyelvben hm... német szavak meg angol szavak ékelődnek be, ilyenek, hogy mondjuk ez a hót ziher, vagy a team-munka. Nálunk meg orosz meg ukrán. Ilyenek az obsi.

TM: És még például?

AK: Hm. Hát mit tudom én, hát bulocska, meg... Nem is tudom hirtelen.

TM: Tehát van különbség.

AK: Óó!

TM: Tehát ha van különbség, ebből következik, hogy ha te Magyarországon vagy, akkor igyekszel másképp beszélni, mint itthon, vagy ugyanúgy?

AK: Te, másképp beszél az ember, ezt megfigyeltem, ez társaságtól függ. Mer otthol mondjuk, ha nagymamával beszélgetek, akkor másképp beszélek. De hogyha ott vagyok, meg mit tudom én, hogyha valami értelmiségi körbe van az ember, akkor...

TM: Tehát mondjuk észre veszi-e egy magyarországi a te beszédeden, hogy te nem vagy magyarországi magyar, ha ezt nem tudja előre?

AK: Nem. Nem.

TM: És olyan nem volt még veled, hogy...

AK: Ha nem akarom, akkor nem veszi észre.

TM: Tehát ügyelsz arra, hogy hogy beszélsz.

AK: Így van.

TM: Tehát és mi az oka annak, hogy ügyelsz?

AK: Hm. Nem tudom, mert, mert ha ez olyan természetes emberi vonás, hogyha valami másságot fedeznek fel valamibe, akkor azt rögtön kivetik maguk közül, és a magyar az elég furcsa nép ilyen téren. Hát szerintem legalábbis. Nem, nem lenne kifogásuk semmi, hogy ha én angol szavakat használnék, meg... sőt, attól nagyobb ember lennék, de hogyha ezek a szavak orosz szavak, vagy akármilyen szláv, akkor az már nagy nulla az én javamra.²³

²³ Az interjú azonosító kódja: 34_Toh Szilvia_RSS.

Vagyis a helyi nyelvvaltozatok elsősorban a lokális, regionális identitás jelzését szolgálhatják a kettősnyelvű (az anyanyelv helyi és standard normáit egyaránt ismerő) beszélők számára, a magyarországi magyarokkal való érintkezés során viszont a köznyelv használatával nem a helyi (települési) vagy regionális (kárpátaljai), hanem a nemzeti identitás kifejezése kerülhet előtérbe azzal, hogy a nyelvhasználó igyekszik nyelvi jellemzőit a magyarországi beszédpartneréhez igazítani.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az anyanyelv és azonosságtudat, illetőleg a nyelv és identitásjelzés összefüggései egyértelműek a kárpátaljai magyar közösség vonatkozásában. Mindezt két okból fontos tudatosítanunk.

Az egyik: az ukrainai joggyakorlatban a nyelvi kisebbségek nem szerepelnek jogalanyként. A jogszabályok csak a többségi nemzettel, a nemzeti kisebbségekkel és az őshonos népekkel foglalkoznak, csak velük kapcsolatban tesznek említést a nyelvi jogokról. Még a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája Ukrajna általi ratifikációjáról szóló törvény sem a kisebbségi nyelvek, hanem a nemzeti kisebbségek nyelvének védelméről szól elsősorban.²⁴ Ez pedig akár azt is jelentheti, hogy Ukrajna a nyelvi asszimilációt nem tekinti olyan problémának, mely terén feladatai volnának, s ehelyett a nemzetiségi identitás védelmét helyezi előtérbe. Ám, amint azt láthattuk, a kárpátaljai magyarok számára a nyelv a nemzeti identitás egyik legfontosabb szimbóluma. Némileg sarkítva akár úgy is fogalmazhatunk: a kárpátaljai magyarság vonatkozásában a nyelvkérdés – létkérdés.

A másik tényező, ami miatt érdemes odafigyelnünk nyelv és azonosságtudat szoros kapcsolatára, az a helyi nyelvvaltozatok szerepe a lokális és regionális identitásban. Ha a magyar iskolák továbbra is felcserélő (szubtraktív) és egynormájú szemléletben oktatják a tanulóknak saját anyanyelvüket, s a helyi magyar nyelvvaltozatokat kerülendő, kiirtandó, alacsony presztízsű változatoknak mutatják be, mint teszik azt évtizedek óta,²⁵ akkor a – többségi társadalom és nyelv irányából érkező asszimilációs nyomást felerősítve – tulajdonképpen a kárpátaljai magyar fiatalok azonosságtudatát rombolják.

Hivatkozott irodalom

Bartha Csilla 1991: Az erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai.

Regio 1. 77–87.

Bedzir V. (Бедзір В.) 1998: Особливості функціонування рідної мови угорців Закарпаття в іноетнічному середовищі (етносоціологічний аспект). *Acta Hungarica* VII/VIII. 8–15.

²⁴ Beregszászi–Cserniczkó 2004, 2007b.

²⁵ Lásd Beregszászi 2004; Beregszászi–Cserniczkó 2004; 2007a.

- Beregszászi Anikó – Riskó Éva 2004: Anyanyelv kisebbségben: a kultusz tárgya vagy önmagát igazoló struktúra? In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, 143–151.
- Beregszászi Anikó 2004: Anyanyelvoktatásunk hatékonyságáról. In: Beregszászi Anikó – Csernicskó István (szerk.): *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár, 77–96.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2004: ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. Ungvár.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007a: A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Csernicskó István – Márku Anita (szerk.): „*Hiába repülsz te akárhová...*” *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. Ungvár, 7–96.
- Beregszászi Anikó – Csernicskó István 2007b: A Regionális és Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája – ukrainai módra. *Kisebbségkutatás* 2. 251–261.
- Csernicskó István 2005: Kárpátaljai magyar beszélt nyelvi vizsgálatok: előzetes a Kárpátaljai Magyar Hanganyagtár adatbázisából. In: Beregszászi Anikó – Papp Richárd (szerk.): *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok*. Budapest–Beregszász, 101–114.
- Csernicskó István – Soós Kálmán 2002: Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Budapest, 91–135.
- Gal, Susan 1979: *Language Shift. Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York.
- Gal, Susan 1991a: Kódváltás és öntudat az európai periférián. In: Kontra Miklós (szerk.): *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest, 123–157.
- Gal, Susan 1991b: Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio* 1. 66–76.
- Gereben Ferenc 1999: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest.
- Göncz Lajos 1999: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék.
- Károlyi Margit – Szabó Géza 1999: Adalékok a beregszászi főiskolások identitástudatához. In: Dr. Boros László (szerk.): *Kárpátalja. A Nyírségi Földrajzi Napok előadásai*. Nyíregyháza, 239–246.
- Móricz Kálmán 1989: A kárpátaljai magyarság helyzete a számok tükrében. *Hatodik Síp* 1. 14–15.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1997: *Nyelv, oktatás és a kisebbségek*. Budapest.
- Terestyéni Tamás 1987: *Az anyanyelvi kommunikációs kultúra néhány jellegzetesége Magyarországon*. Budapest.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

9 789638 758378